

På G i Naturskyddsföreningen;

"Växter på mormors tid" - bilder och kåseri av Per Burger.
Onsdag 15/5 kl. 19.00 i Folkets Hus. Öppet mötel

"Blomsterkväll i Västsura och information om fornlämningar i trakten". Den 20/5 kl 18.00 från Stenhuset. Här finns också traktens finaste hassellund och ekhage med intressant flora. Cykelutflykt.
Ledare: Arne Persson och Gösta Berg

"Nattfågellyssning - Västersjön runt", på cykel. Märkliga röster brukar höras från buskar och vassar runt sjön. Vi startar från Stenhuset kl. 22.00 kvällen den 1 juni.
Ledare: Mikael Leppälampi och Lars Persson

Fyll matsäcken, på med stövlarna, bjud med vänner och bekanta och möt upp! Välkomnat!

Styrelsen

(Se fö vårprogrammet).

Innehåll

	<i>Sid</i>
Kommentaren.....	3
Om milkolning och kolmilor.....	4
Anton Karlsson i Bälgmakartorp kunde kola.....	7
Vårfåglarnas ankomst 1996.....	10
Tarp spelar.....	11
Från vårskådespelet i storfågelskogen.....	12
Surahammars svampgrupp - Inventeringsåret 1995.....	14
En morgon på Avlångsmossen 1974-03-30.....	22
Bengt Larssons herbarium från läroverkstiden på 1940-talet.....	23
Björksplintborren uppmärksamrad i surahammarstrakten.....	26
Kattugglan återfick flygförmågan och friheten.....	28
Sett och hört i markerna.....	30

MERGUS

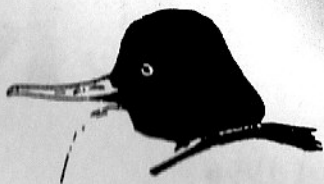
Nr 1 1996

Årg 7

Mergus

Nr 1 1996 Årg. 7

Kontaktblad för
Naturskyddsföreningen SBF
Surahammar

Mergus utges med 3 nummer per år och är gratis för medlemmarna. Bidrag (uppsatser etc.) välkomnas. Adress: Mergus c/o Tom Sävström, Stenbovägen 12, 73534 Surahammar tfn. 0220/33729.

Vi i naturskyddsföreningen arbetar alla mot ett och samma mål; vi vill värna om naturens mångfald, öka människors miljömedvetande och handling, helt enkelt värna livet. En ekologiskt hållbar utveckling är vårt stora mål för allt det arbete vi lägger ner på möten, kurser, information, exkursioner, ja enkelt uttryckt allt vi gör inom Naturskyddsföreningen.

Bli medlem. Bästa sättet att stödja verksamheten är att bli medlem. Det kostar 230 kr. (Fullbetalande) och 30 kr. (Familjemedlem), då ingår tidningen Sveriges Natur. Sätt in medlemsavgiften på postgiro 90 19 09-2.

Flora- och faunavård. Vi gör aktiva naturvårdande insatser i Muren, Kohagen, Sandtorp, Billsbo och Norrsjön. Vill du bli en aktiv natur- och kulturlandskapsvårdare är du mer än välkommen!

Föreningsärenden och frågor därom, kontakta någon ur styrelsen;

Tom Sävström 33729, Frank Nilsson 30287, Mikael Leppälampi 31524,
Kjell Andersson 33731, Marianne Svärd Nilsson 36446, Conny Öhrman 30959,
Lars Persson 36262, Suppleanter: Margareta Holm 35963, Kenneth Nielsen 33852.

Omslagbild: Natt i kolningsskogen. Teckning Leif Blomkvist

Kommentaren

I naturskyddsföreningen engagerar vi oss för att våra oersättliga naturvärden ska bevaras, skyddas och vårdas. Det kan ske på många olika sätt, varav ett enkelt är att stödja föreningen genom att vara medlem.

Vi är engagerade i att försöka säkerställa storfågelskogen, tjädrarnas skog. Och då räcker det inte att från avverkning undanta endast själva spelplatserna, det krävs större arealer långt utanför dessa. Tjädrarnas revir kan liknas vid tårtbitar, utgående från spelets centrum.

Vi arbetar för att de rika och värdefulla våtmarkerna ska bevaras och att nya skapas. För de fågelintresserade måste lisjö ångar ha hög prioritet. Dessa våtångar utgör tillsammans med Norrsjön och Sörsjön ett internationellt skyddsvärt våtmarkskomplex för flyttande och rastande sångsvanar, gäss, änder och vadare. Det har inte minst innevarande våren-96 visat, då Lisjö varit en av länets mest välbesökta fågellokaler, gällande såväl antalet fågelindivider som fågelskådare!

Åter igen tar vi i kommentaren upp den biologiska mångfalden i den tätortsnära naturen, utifrån entomologen Rune Widenfalks uppsats om björksplinborrens angrepp. I föreningen ska vi ha en liberal syn på de av björksplintborren angripna träden. De kan få stå kvar och bli till nytta för mossor, lavar, skalbaggar och vedsvampar. Dagens städiver i skog och mark leder till okynnesavvekningar och därmed borthuggning av biologisk mångfald! Det handlar om attitydförändringar, kunskaper och ett stort fång av ödmjukhet inför livets väv.

Gläds åt de fina versraderna nedan och gör som fältbiologerna- håll stövlarna leriga!

Tom S

Sol och värme jag väntat på
ljumma vindar och fåglar små

Vintern släppt sitt hårda tag
tack du vår som kom idag

Nu jag lever upp och hoppas
att naturen snart skall knoppas

Vilken lycka, och jag tänker
på vad livet allt mig skänker

Alf Backteman

Om milkolning och kolmilor

Text Torbjörn Holmstedt Teckning Leif Blomkvist

Kanske är jag inte rätt person att skriva om kolning; det finns ju ännu människor kvar som för sitt livsuppehälle arbetat med skogskolning och som kan berätta härom. En f.d. arbetskamrat, Alf Lindström, barnfödd i Västerbotten, började redan som pojke arbetet med kolning. Han har berättat för mig och välvilligt delat med sig av sina erfarenheter. Mycket finns också att lära om detta i böcker.

Jernkontoret hade förr i världen kolarskolor och en person var där heltidsanställd från 1890-talet och framåt för att utveckla kolningsteknologin. Men yrket och verksamheten har månghundraåriga anor och gammal tradition i våra mellan-svenska skogar.

Genom träkolningen avser man att ur veden framställa ett högvärdigt bränsle som besitter de nödvändiga egenskaperna för dess största användning, nämligen vid jämföringen. Träkolningen bedrevs i vårt land dels genom kolning i mila på i skogen spridda bottnar s.k. skogskolning, dels på särskilt avsedda områden, s.k. platskolning. Vid platskolningen utfördes processen dels i milor dels i ugnar.

Merparten av träkolen framställdes genom skogskolning. Verksamheten

var sedan gammalt koncentrerad till bergslagerna, där den största konsumtionen fanns. Skogskolningen i Norrland blev intressant i och med järnvägarnas utbyggnad; man bedrev kolning i områden närmast järnvägs-linjerna.

Förbrukningen av träkol var stor. Ännu vid 1920-talets ingång uppskattades vedåtgången vid landets träkols-hantering till 10 % av årsavverkningen. Konsumtionen av träkol kulminerade under högkonjunkturen år 1917 beroende på att vi då kunde sälja obegränsade mängder av stål till vapen-industrierna under första världskriget. Under epoken skrev Dan Andersson sina visor och dikter.

Den konjunkturedgång och deflation som följde direkt efter första världskriget blev kolningens död, skulle man lite djärvt kunna säga. År 1921 kolades exempelvis inte många milor i stora delar av bergslagerna. Den växande massindustrin konkurrerade med kolningen om veden. Priset på träkol rakade i höjden till den grad, att de svenska järnbruken blev olönsamma, nedläggning och bruksdöd hotade. Nya metoder vid stålframställningen gjorde det möjligt att använda svavelhaltiga fossila bränslen - stenkol och olja - utan att slutproduktens kvalitet blev

Milrök

Dan Andersson

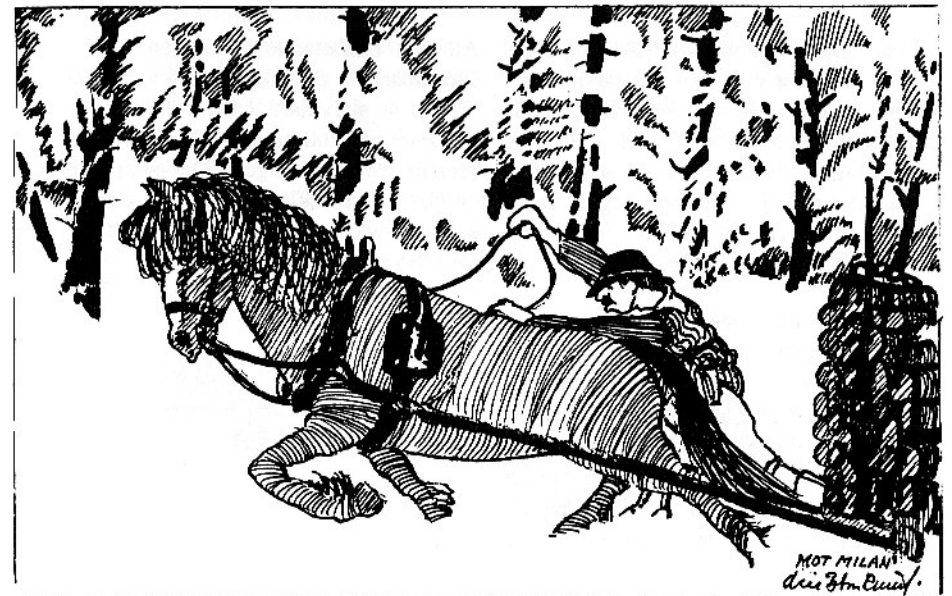
En gång ändlösa skogar, där urbergen stupade stå
bortom svindlande, vida myrar där timmarna dödysta slå

Där välvde i smältvit hetta ett bål under stybbade bryn
Där tumlade väldig och vitgrå den fräna röken mot skyn

Där kring en sotig mänska med ögon som matt porslin
och svettades hett under sotet i de vassaste vindarnas vin

Hans själ kunde brinna som andras, hans bröst hade hat
och tro
och hans längtan steg med röken ur skogarnas eviga ro

Han sjöng och hans sång blev röken från ett bål som helt
brann ner
Det är vitt och svart och försvinner, det är milrök och
ingenting mer

lidande. Många av bruken levde vidare, många lades ned och kolningen i tidigare omfattning avtog, men utgjorde fortfarande under 1920- och 1930-talen en viktig inkomstkälla för kolartorparna i t.ex. Ramnäs.

Andra världskrigets avspärringstid medförde ett tillfälligt uppsving för kolningen Gengaskol för framdrivning av bilar och traktorer m.m. behövdes. Metoderna med kolning i ugn fick då framträdande betydelse.

Björkkolet var tungt, energirikt och omtyckt men svårare att framställa, eftersom björkstammar är krokigare i växten och besvärliga att resa milor av. Lövvädd innehåller ofta 4-5 ggr. så mycket fosfor som barrved och kunde därför i gamla tider ej användas vid järnframställningen. Järnets hållfasthetsegenskaper försämrades av fosfor och blev "kallbräckt", dvs. skört vid kyla.

I vår hemtrakt användes träkolen sedan gammalt mest vid olika härdfärskningsmetoder, t.ex. lancashire-smidet, samt till smideskol. Norrut och i västerbergslagen slukade masugnarna stora mängder träkol. Som mest åtgick ca. 4 miljoner dagsverken per år för kolningsarbete i Sverige.

Spåren efter kolningsepoken finns ännu kvar i suraskogarna och det är traktvis ganska tätt mellan milbottnarna. En milbotten är rund, ibland något upphöjd och ofta bevuxen med smågranar. Där har då stått en resmila, denna miltyp kom till vårt land med vallonerna på 1600-talet och kom successivt att

konkurrera ut den rektangelformade liggmilan. Spår efter en sådan finns i en sluttning i skogen vid f.d. torpet Björksnaret i Seglingsberg. Den största milbotten som jag känner till finns på Trugsboskogen. Många milbottnar hade namn: "Halvvägsbotten" låg halvvägs mellan Ulvsbomuren och Seglingberg, på "Kusbotten" på kyrkbyskogen i Ramnäs hade vargen syntts eller fångats, osv. Skogshistoriskt är det viktigt att spåren från kolnings-epoken inte ytterligare utplånas eller förstörs av skogsbruksmetoder och maskiner.

Kolarkojorna utmärks oftast endast av den stensamling, som utgjort eldhärden. De nedruttnade kojväggarna bildar ibland avlånga upphöjningar i jorden i vinkel mot eldhärden. Många bruk tillät dock inte att kolarkojorna fick stå kvar efter att kolningssäsongen upphört för året: dessa kunde användas av tjuvskyttar för övernattnings!

Att den omfattande kolningen i våra skogsmarker påverkade olika naturvärden är självklart. Man vet att stora områden blev uthuggna. Därtill betade kreatur fritt på skogen. Det skapades en luckigare skog med ett glesare trädbestånd, sannolikt på gott och ont för växter och djur.

Anton Karlsson i Bälgmakartorp kunde kola

Då jag på 1950-talet växte upp i torpet Eliseberg som låg väster om Stora Nadden bodde Anton och Maja Karlsson i Bälgmakartorp, någon kilometer längre söderut. Jag minns dem väl från min barndom och under min sejour i Ramnäs och på senare år i Sura fortsatte jag att då och då hälsa på i torpstugan. Hos dessa gästvänliga människor stod alltid dörren öppen. Anton avled nu i våras, 93 år gammal.

Denne gamle arrendator och kolartorpare tyckte om att berätta om gamla tider, särskilt som han hade en intresserad lyssnare. Anton var 23 år gammal då han kom med sin far Karl Larsson till Bälgmakartorp i Ramnäs. Tidigare hade familjen sysslat med jordbruk i Salsäter i Munktorp. Den första frågan som bruksdisponenten på Ramnäs, Kuylenstierna, ställde var - "kan du kola"! Och den konsten behärskade Anton, även om fadern, som var läromästaren, var med den första tiden i kolningsskogen. Han fick så under teckna arrendekontrakt på nämnda torpställe.

Torparna hade nog mest skyldigheter i sina arrendekontrakt med bruket, och däri ingick bl.a. förutom att årligen kola

3-4 milor, hålla och föda en häst på gården, att hugga och transportera ved och timmer på vintern.

Då slätter och skörd och allt övrigt höstarbete var avklarat, färdigställdes inkörning av milorna och kolning och utdrivning utfördes. Så snart isen bar på sjön (Nadden) började framkörning av kolen till bruket. En mila på 12 famnar kunde ge 20-25 stigar kol (en stig är lika med 20 hektoliter). Efter kolkörningen vidtog den nämnda timmer och massavedskörningen resten av vintern.

Anton återkom ofta till kvinnans arbetsinsats på torpet. Torparmor hade många sysslor och hon fick till och med vara med i skogen då milorna revs ut före jul, då hon bar släckvatten, och var milan "het" kunde det gå åt mycket vatten.

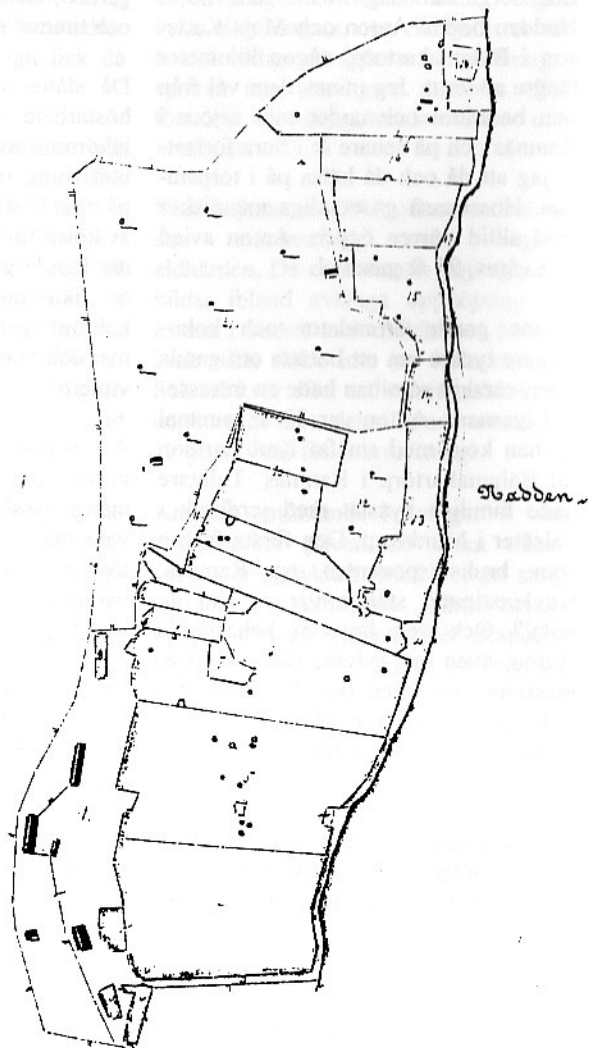
På Bälgmakartorp (som på de flesta liknande arrendetorp i ramnästrakten) hölls en grupp på 5-7 mjölkkor, häst, någon gödkalv, grisar, höns och även får förekom. På nästa sida finns en karta som visar ägorna till Bälgmakartorp från början på 1900-talet. Torpet hade slätter på bl.a. Sågnäset.

Tom Sävström

Bälgmakartorp.

Kartan visar Bälgmakartorps ägor för ca hundra år sedan. Idag skär väg 66 genom området i S - N riktning. Den gamla odlingsmarken mellan 66:an och sjön utgörs till större delen av betad hagmark.

(Karta från Ramnäs bruks arkiv)

Bälgmakartorp anno 1996
Teckning: Leif Blomkvist